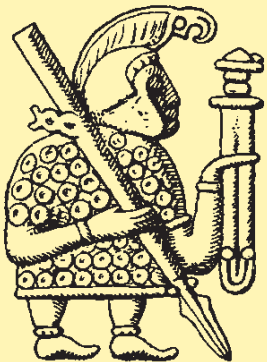

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2020/3

Inhumationsgravar under yngre bronsålder och äldsta järnålder i Uppland

Av Karin Ojala

Ojala, K., 2020. Inhumationsgravar under yngre bronsålder och äldsta järnålder i Uppland. (Inhumation graves from the Late Bronze Age and Early Iron Age in Uppland.) *Fornvännen* 115. Stockholm.

This article focuses on the inhumation graves from the Late Bronze Age and the earliest part of the Iron Age that have been excavated in Uppland. The aim is to discuss the inhumation burial practice during the Late Bronze Age in this part of the Mälaren valley. It has been known for a long time that there was wide variety in the construction of graves and/or bone deposits from the Late Bronze Age in Uppland. Most of the graves are cremation graves, but archaeological excavations in Uppland and central Sweden in the 20th century and at the beginning of the 21st century found and investigated a few inhumation graves dated to the Late Bronze Age and the earliest part of the Iron Age. Even though inhumation graves in the area were known during most of the 20th century, they are often seen as something unknown, unexpected and unusual. Recent studies of burial traditions in the Mälaren valley during the Bronze Age have mainly focused on cremation graves, and especially the category of “cremation graves” which contain very few bones. In the article it is argued that the evidence of inhumation burials in Uppland needs to be further examined in order to better understand the complex burial customs of the Late Bronze Age and the earliest Iron Age in central Sweden.

Keywords: Inhumation graves, Late Bronze Age, Early Iron Age, Burial practice, Uppland

*Karin Ojala, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet,
Box 626, SE-751 26 Uppsala
karin.ojala@arkeologi.uu.se*

Genom åren har en rad olika fornlämningslokaler från bronsåldern och övergången till äldsta järnålder med fynd av såväl obrända som brända ben från människor undersökts i Uppland. Lämningsarna varierar stort. Vid arkeologiska undersökningar har brända människoben påträffats i bland annat rösen, skärvtenshögar, stensättningar, olika former av (ibland mycket otydliga) stenkonstruktioner och ibland helt ommarkerade. I vissa fall rör det sig om vad vi uppfattar som relativt »tydliga gravar», dvs. större koncentrationer av brända ben, ofta tillsammans med bronsföremål, som har påträffats i tydliga stensättningar. I många fall rör det sig dock om mycket små mängder

brända ben, ibland bara ett fåtal fragment. De otydliga stenkonstruktionerna på »gravfälten» och de små benmängderna har gjort att begreppet grav och gravfält har ifrågasatts och problematiserats under senare tid (se t.ex. Kaliff 1997; 2005; Eriksson 2005; Engström 2007; Notelid 2007; Victor 2007; Röst 2016). En fråga som har uppmärksamats är »gravar», »gravfält» eller stenkonstruktioner utan spår av människoben eller fynd av endast mycket små mängder av människoben (se t.ex. Ericsson & Runcis 1995; Häringe Frisberg 2005; Appelgren & Renck 2007; Engström 2007; Röst 2016).

Utöver de olika brandgravarna eller bendepo-

sitionerna, som sinsemellan alltså ser mycket olika ut i deras utformning och innehåll, så har även ett mindre antal inhumationsgravar från slutet av bronsåldern och övergången till äldsta järnåldern påträffats i Uppland. Detta gravskick är sedan länge känt från Mälardalen, men betraktas trots detta som något annorlunda, avvikande och ovanligt.

Inhumationsgravar från slutet av bronsålder och övergången till järnålder i Uppland är kända från bland annat Apalle och Dragonbacken (Övergran sn), Broby (Börje sn), Brillinge (Vaksala sn) och Gränby (Ärentuna sn) (Schönbäck 1952; 1959; Magnusson & Sundqvist 1957; Ullén 1996; 2003; Jaanusson 1969; SHM 29531). Vid senare tids arkeologiska undersökningar har några nya inhumationsgravar framkommit, exempelvis Ullnatippen och Löttingekulle (Täby sn), Forsa (Tensta sn) och Vallstanäs (Norrlunda sn) (Nilsson 2001; Aspeborg & Appelgren 2005; Werthwein & Grönwall 2005; Hed Jakobsson & Lindblom 2012). Inhumationsgravar eller förmodade inhumationsgravar från bronsålderns slut och äldsta järnåldern är inte enbart en företeelse i Uppland utan ett fåtal gravar är även kända från andra delar av Mälardalen, såsom Södermanland och Västmanland (se t.ex. Bennett 1975; 1985; Damell 1985, s. 64; Sjö 1990; Feldt 2005, s. 146f). En särskild form av gravar som påträffats i Södermanland och Uppland, som i vissa fall har tolkats som gravar med obrända individer, är de så kallade tarandgravarna (se t.ex. Modin 1973; Bennett 1975; Feldt 2003; 2004; 2005; Lindblom & Spijkerman 2009).

I denna artikel kommer inhumationsgravskicket i Uppland under slutet av bronsåldern och övergången till äldsta delen av järnålder att undersökas. Avsikten med artikeln är inte att ge en heltäckande översikt över alla de kända gravarna i Uppland, utan att lyfta fram en fornlämningskategori som fortfarande är relativt okänd och ouppmärksam. Frågor som aktualiseras är bland annat i vilka miljöer inhumationsgravarna förekommer, hur de är utformade och hur deras förhållande är till brandgravar.

Undersökta inhumationsgravar i Uppland

Att det förekommer inhumationsgravar i Uppland från slutet av bronsåldern och övergången

till järnåldern har varit känt under en längre tid. År 1947 undersöktes flera stensättningar i Brillinge (Vaksala sn) i utkanten av dagens Uppsala. En av de undersökta stensättningarna visade sig innehålla spåren efter ett skelett. Resultaten från undersökningen publicerades av grävledaren Sverker Magnusson och Nils Sundquist i en artikel tio år senare (1957). Eftersom denna grav och dess datering skulle få stor betydelse för hur liknande gravar skulle komma att tolkas kommer graven att diskuteras mer ingående nedan.

Inom fornlämningslokalen, som låg i en nord-sydlig förhöjning i åkermarken, undersöktes tre synliga lämningar som alla tolkades som gravar och som benämndes grav 1–3. På flera ställen inom lokalen påträffades även skålgropar. I grav 1, som bestod av ett jordblandat röse, påträffades ett mindre kollager som innehöll ett par fragment av brända ben och en krukskarva. Grav 2 utgjordes av en ca 5×3,4 meter stor rektangulär och ofylld stensättning som visade sig vara fyndtom. Även om stensättningen tolkades som en grav ansågs den även kunna utgöra en husgrund (Magnusson & Sundquist 1957, s. 75). Den intressantaste stensättningen i detta sammanhang var grav 3 som låg endast två meter från den ovan nämnda stensättningen. Grav 3 utgjordes av en 3,8×2,9 meter stor oregelbunden rektangulär fylld stensättning utan kantkedja. I gravens östra del fanns ett mörkare skikt som var rektangulärt med rundade hörn och var 2,25×0,85 meter stort. Lagrets form samt förekomsten av stenar på båda sidor om lagret gjorde att undersökarna ansåg att det ursprungligen funnits en kista av trä. I lagret påträffades starkt förmultnade rester av ett obränt människoskelett. Omedelbart öster om kraniet påträffades en 21 cm lång bronsnål med en upp- till hoprullad spiral. Nälen daterades till slutet av bronsåldern (Magnusson & Sundquist 1957, s. 68). Tio år efter undersökningarna, då även andra gravar med spår av skelett undersökts i Uppland, skriver Nils Sundquist:

Då fynden av fasta gravar från slutet av bronsåldern äro ytterligt fåtaliga inte blott i Uppland utan i Mälardalen överhuvudtaget får Brillingefyndet tillmätas ett icke oväsentligt vetenskapligt värde. Härtill kommer dess bidrag till frågan om

Fig. 1. Karta över Broby (Börje sn) i Uppland. De undersökta skärvstenshögar, stensättningarna och kulthuset är markerade med grått. De stensättningar som innehöll inhumationsgravar är markerade med en mörk cirkel. —Map showing Broby, Börje parish, Uppland. The excavated heaps of fire-cracked stones, stone settings and the “ritual house” are marked grey. The stone settings with inhumation graves are marked with a circle.

skelettgravens första uppträdande efter likbränningens långa herravälde (Magnusson & Sundquist 1957, s. 69).

Några år efter att de tre stensättningarna i Brilinge hade undersökts påträffades flera inhumationsgravar i Broby (Börje sn) några kilometer nordväst om Uppsala. På den omfattande Brobylokalen, som är mest känd genom sina flera kultus, finns enligt fornlämningsregistret mer än 125 synliga lämningar (främst skärvstenshögar och stensättningar). Lokalen ska dock ses som mer omfattande än detta och innefattar även flera omkringliggande fornlämningar. Inom Brobylokalen har flera inhumationsgravar (A34, A43, A53 och A57) undersökts (Schönbäck 1952; 1959; Ojala 2016, fig. 1). I några av dem fanns dessutom spår av flera begravda individer. Inhumationsgravarna, som fanns spridda över hela området, skilde sig

inte kronologiskt från brandgravarna. De båda gravskicken har använts sida vid sida under en tid, och det finns inget som tyder på att inhumationsgravskicket skulle ha ersatt brandgravskicket. I flera fall tycks yngre brandgravar ligga i samma stensättning som inhumationsgravarna (jfr Schönbäck 1952; 1959).

De första kända inhumationsgravarna i Broby påträffades redan på 1950-talet då flera olika stensättningar med spår efter obrända individer undersöktes. En av dem utgjordes av en ofylld stenkrets (A34). Centralt i stenkretsen fanns två avlånga stenpackningar som låg i öst-västlig riktning. Under den ena av stenpackningarna (4,2x 2,8 m) framkom mycket sönderfallna rester av obrända ben samt några obrända hästränder. I den andra stenpackningen (3,7x2,8 m), som låg något djupare än den första, påträffades en välbevarad bronsfyl. Denna är av en typ som finns

Fig. 2. Bronsnålen som påträffades i en av inhumationsgravarna i stensättning A 57 i Broby (Börje sn). Från Ojala 2016, s. 105. —A bronze pin that was found in one of the inhumation graves in the stone setting A57, in Broby, Börje parish. From Ojala 2016, p. 105.

under stora delar av bronsåldern vilket gör att graven är svår att datera närmare, även om liknande sylar påträffats i gravar som har daterats till period V (Schönbäck 1959, s. 91). Under stenarna framkom keramik, lerklining, obrända djurben, en eldslagningsflinta och ett bronsfragment. Även om obrända ben saknades i den andra stenpackningen så tolkades båda som inhumationsgravar. I anslutning till stenkretsen påträffades två koncentrationer av brända ben som tolkades som brandgravar. Det gick dock inte att avgöra om dessa skulle vara äldre eller yngre än stensättningen (Schönbäck 1959, s. 61). Inom Brobylokalen finns flera stenringar som till det yttre liknar den undersökta inhumationsgraven. De är placerade i närheten av varandra med riktning ned mot den intilliggande åkern. Ytterligare en liknande stenring har undersökts, men i denna hittades inga liknande spår efter begravningar (Ojala 2016, s. 265). I Brobyområdets västra del framkom ytterligare en möjlig begravning av en obränd individ (A43C), även om denna grav måste ses som mer osäker. En oval stenpackning (5×2 m) liggandes i anslutning till en rund stensättning tolkades som en möjlig inhumationsgrav på grund av dess ovala form, även om det inte fanns några spår av några obrända ben (Schönbäck 1959, s. 64ff). Tydliga spår efter en inhumationsgrav påträffades dock i en ca 4,8 meter stor rund stensättning (A53) som låg i närheten av A43. Centralt i stensättningen fanns en rektangulär stenpackning bestående av tätt lagda stenar (15–30 cm). Under dessa framkom mycket upplösta obrända skelettrest. Delar av ett lårben och

rester av kraniet samt tandemalj kunde konstateras. I gravens fotända låg en eneggad bronskniv. Graven var placerad över två större gropar med brända ben som tolkades som brandgravar. Även ytligt i stensättningen fanns brända ben som tolkats som en brandgrav även om inga osteologiska analyser gjordes av benen. Vid stensättningen fanns även en kvadratisk stenläggning med okänd funktion (Schönbäck 1959, s. 69f).

Vid 1960-talets slut utfördes ytterligare arkeologiska undersökningar i Broby. Även vid dessa påträffades skelettrest i en stensättning, denna gång lite utanför lokalens centrala delar. I centrum av en rund stensättning, invid en stor sten, påträffades spår av flera begravda individer. Skeletten var dock mycket dåligt bevarade och det går därför inte att avgöra hur många individer som var begravda i stensättningen. Vid undersökningarna påträffades två kranier, men det har sannolikt funnits fler individer i graven. I en av gravarna påträffades en bygel nål av brons (fig. 2). En likande nål har påträffats i en oval stensättning tillsammans med en järnkniv på Åsbygravfältet (Fors församling), Eskilstuna (Damell 1985, s. 44). Genom nålen kan graven dateras till yngre bronsålder/äldsta järnålder. Värt att nämna är att det i stensättningen i Broby påträffades åtminstone ytterligare en begravning. I centrum av stensättningen, rakt ovanför skeletten, påträffades en stor mängd brända ben tillsammans med hartstäningsfragment (Ojala 2016, s. 270).

Med tanke på att endast en liten del av Brobylokalen har undersökts är det intressant att så många av de undersökta stensättningarna har

innehållit spår efter inhumationsgravar och att de olika gravarna har en så varierad utformning. Av de tio undersökta stensättningarna på platsen finns det spår efter inhumationsbegravningar i tre eller fyra, och i två av dem finns spår efter flera inhumationsbegravningar. Av detta kan vi sluta oss till att det var ett ganska vanligt begravnings-sätt på denna plats. Inga inhumationsgravar har dock påträffats i de många skärvtenshögar som har undersökts på platsen.

Även på andra platser i Uppland har spår efter flera obrända individer påträffats i samma grav eller stensättning, eller i stensättningar i nära anslutning till varandra. Norr om Uppsala i Gränby (Ärentuna sn) (Jaanusson 1969; SHM 28402) undersöktes gravar från förromersk järnålder i samband med utgrävningarna av ett gravfält från framförallt vikingatid. En av gravarna utgjordes av en hög (10 m i diameter) med ett fyndförande brandlager från vikingatid. Endast 15 cm från brandlagrets västligaste del påträffades en grav med fynd av skelettrester (bland annat ett kranium), två krukskärvor samt ca 0,7 liter brända ben. En decimeter under den första graven påträffades ytterligare ett skelett. Detta tillhörde en medelålders man och intill kraniet framkom en bygel nål, med upprullat huvud, av brons. Ytterligare två kranier och en krukskärv påträffades i samma grav (SHM 28402). Graven dateras till den tidigaste delen av järnåldern och är ¹⁴C-date-rad till 2205±100 (Jaanusson 1969, s. 16ff).

Graven i Gränby är intressant eftersom den är ett ytterligare exempel på att det ofta påträffas flera inhumationsgravar på samma plats, och till och med i samma stensättning. Inhumationsgravar med liknande datering har även påträffats i en stensättning på det kända båtgravfältet i Valsgårde, daterad till 2305±65 BP (Ljungkvist 2008, s. 27). Även vid Inhålskullen (Vaksala sn) har en stensättning innehållande spår av flera individer undersökts. Graven anlades under förromersk järnålder (ca 400–200 f.Kr.) och den innehöll åtminstone en obränd individ samt en bränd som påträffades i ytterkanten av stensättningen. Senare under äldre romersk järnålder har ytterligare en individ begravts i stensättningen (Seiler & Appelgren 2012, s. 46, 81). I en annan stensättning i närheten fanns ytterligare en grav med flera individer. Troligen anlades den under

förromersk järnålder (ca 410–210 f.Kr.) och rymde då två inhumationsbegravningar (Seiler & Appelgren 2012, s. 94). Ytterligare en grav har tolkats som en begravning av en obränd individ.

Under slutet av 1900-talet och början på 2000-talet har flera förmodade inhumationsgravar från yngre bronsåldern och äldsta järnåldern undersökts. I några av dessa har det inte funnits några bevarade ben. Vid undersökningarna av den kända Apalleboplatsen (Övergrans sn) påträffades exempelvis spår av åtminstone en inhumationsgrav. I graven fanns en halsring av brons som kan dateras till period V eller VI (Eriksson 2009, s. 234). Graven var mycket svårt skadad av sentida aktiviteter. Ingen överbyggnad fanns kvar och de bevarade benen låg delvis i oordning inom en 1,35 meter lång och 0,45 meter bred mörkfärgning (Ullén 2003, s. 238f). Värt att nämna är att det i Apalle även påträffades obrända människoben i andra kontexter på boplatsen. Det kan bland annat nämnas att på ett kraniefragment som påträffades i kanten av en skärvtenshögd fanns tydliga snittspår, möjligen från en rituell behandling (Ullén 2003, s. 239).

Möjliga inhumationsgravar har även påträffats vid Dragonbacken (Övergrans sn) i Uppland i samband med undersökning av ett litet gravfält som daterats till yngre bronsålder och möjligen äldsta järnålder (Ullén 1996, s. 7, 19ff, 51f, 60ff; Eriksson 2009, s. 234). Gravfältet bestod av tio gravläggningar varav tre tolkades som inhumationsgravar. De två största stensättningarna, som båda hade kantkedjor, låg centralt placerade på en bergsklack. Mellan dem fanns en mindre stensättning som sakade kantkedja. I alla de tre stensättningarna fanns centrala nedgrävningar. Även om det inte fanns några ben bevarade i dem antogs att de ursprungligen innehållit obrända individer. I en av de stora stensättningarna påträffades ett lerkärl i den norra delen av nedgrävningen. I samma stensättning fanns även en sekundärbegravning bestående av en koncentration av rensade brända ben direkt innanför kantkedjans norra del.

Även under senare år har förmodade inhumationsgravar undersökts i Uppland, även om många av dem är osäkra eftersom de saknas spår av obrända ben. Flera av dessa förmodade inhumationsgravar ligger längre söderut i Uppland än de

tidigare nämnda gravarna. År 2000 undersöktes ett gravfält vid Ullnatippen (Täby sn) (Nilsson 2001). På det lilla gravfältet dokumenterades elva stensättningar. Av dem bedömdes två eller möjligen tre som inhumationsgravar, daterade till bronsålderns slut och äldsta delen av järnåldern (Nilsson 2001, s. 8ff). Ytterligare en förmodad inhumationsgrav undersöktes vid Löttingekullen (Täby sn). I en av de fem identifierade gravarna fanns en central försänkning i stenpackningen (2×1,3 m och 0,5 m djup). Inga ben påträffades men på grund av konstruktionens utformning antogs att den innehållit en obränd individ, en tolkning som också styrks av de erhållna fosfatvärdena. Gravfältet har daterats till yngre bronsålder/äldsta järnålder (Werthwein & Grönwall 2005, s. 4ff). Vid undersökningar av ett gravfält i Valsta (Norrunda sn) från yngre bronsålder/förrromersk järnålder och vikingatid framkom flera gravar, daterade till yngre bronsålder/förrromersk järnålder. Bland gravarna, som främst utgjordes av brandgravar, fanns några som tolkades som inhumationsgravar, bland annat på grund av att kantställda stenar placerats som i kistliknande konstruktioner. Stenkonstruktionerna var små och tolkades därför som barngravar, med en reservation att det även skulle kunna ha rört sig om brandgravar (Hed Jakobsson et al. 2012, s. 86). En av de undersökta gravarna utgjordes av en dubbelgrav. Två stenkistor i nord-sydlig riktning hade placerats under en stensättning. De förmodade skeletten var helt upplösta, men kistans storlek tyder på att det var barn som begravts. I en av gravarna påträffades en armring av brons. Initialt antogs att graven var från vikingatid, men den har ¹⁴C-daterats till bronsålderns yngre fas (780–410 f.Kr.) (Hed Jakobsson et al. 2012, s. 86). I Forsa (Tensta sn) har en hög, en stensättning och ett röjningsröse undersökts. Högen (ca 12 m i diameter och 1,2 m hög) var anlagd på en naturlig moränkulle och har daterats till perioden 1300–1000 f.Kr. Omkring 500 f.Kr., vid övergången mellan yngre bronsålder och förrromersk järnålder, begravdes också en obränd individ i högen. I graven hade den döde med sig en keramikskål och en järnnål. Kort därefter anlades ytterligare en grav i högen, i form av en bengrop, daterad till yngre bronsålder/äldsta järnålder (Aspeborg & Appelgren 2005, s. 36). Inhumationsgraven är svårdaterad, men det mesta

talas för att den anlagts någon gång i slutet av bronsåldern eller vid övergången till äldsta järnåldern (Aspeborg & Appelgren 2005, s. 14ff).

I detta sammanhang måste också nämnas en typ av stenkonstruktioner, ofta kallade tarandgravar, som påträffats i Södermanland och Uppland. Dessa gravar kopplas samman med områden på andra sidan Östersjön, främst Estland (se t.ex. Feldt 2005). Det som är gemensamt för tarandkomplexen är att de utgörs av stensättningar som består av flera celler som sammanbyggs på rad. I flera av cellerna finns nedgrävningar som tyder på att det kan ha utgjort inhumationsgravar, men inga ben har bevarats i dem (Modin 1973; Bennett 1975; Feldt 2003; 2004; 2005; Lindblom & Spijkerman 2009). Tarandkomplexen dateras vanligen till slutet av bronsåldern/äldsta järnåldern eftersom de påträffas i gravmiljöer från denna tid (Feldt 2005). Tarandgravarna skiljer sig genom sin speciella utformning från de övriga gravarna som diskuteras här, men det är intressant att så många av dem troligen har innehållit obrända individer.

Ett svårupptäckt och svårdaterat gravskick

Idag finns det alltså ett tiotal kända fornlämningslokaler i Uppland med inhumationsgravar som har kunnat dateras till slutet av bronsåldern och övergången till äldsta järnåldern. På flera av dessa platser har spår efter två eller fler individer som begravts obrända påträffats. De kända inhumationsgravarna från denna period är fortfarande få, och det finns flera svårigheter med att upptäcka, identifiera och datera denna typ av gravar. De har i de flesta fall inga yttre konstruktioner som antyder att de skiljer sig från övriga gravar. De identifieras därför först i samband med undersökning. Flera av inhumationsgravarna har dessutom framkommit i runda stensättningar, som lika gärna hade kunnat innehålla brandgravar. I flera av de undersökta stensättningarna som tolkats som inhumationsgravar saknas spår av obrända ben. De har i stället tolkats som inhumationsgravar utifrån sin konstruktion (ofta en avlång stenkonstruktion). Eftersom många av dem har visat sig vara fyndtomma kan man dock inte säkert avgöra om de en gång har innehållit en obränd individ eller inte. Fenomenet med stensättningar utan spår av vare sig inhumations-

eller kremationsbegravningar har diskuterats under senare tid. Dessa stensättningar har ibland tolkats som kenotafer där det aldrig har begravts någon person eller som barngravar där benen inte har bevarats. Dessa tolkningar har även ifrågasatts och i stället har det förslagits att de tomma gravarna kan ses som en del av brandgravskicket (se Ericsson & Runcis 1995). Det är dessutom värt att påpeka att alla obrända människoben som påträffas i bronsålderskontexter självfallet inte behöver komma från det som vi idag vanligen uppfattar som gravar. På samma sätt som brända människoben kan påträffas i många olika kontexter så har obrända människoben från perioden påträffats i exempelvis gropar och brunnar samt på boplatser liksom i gravhögsfyllningar (Eriksson 2005; Fredengren 2011; Ullén & Drenzel 2018, s. 129).

Datering av inhumationsgravarna har ofta visat sig vara problematisk. Detta beror inte minst på de ofta mycket dåliga bevaringsförhållandena som har gjort att de obrända benen har varit mycket fragmentariska och därmed inte har kunnat tillvaratas och dateras. En annan viktig orsak är att gravar från den aktuella perioden ofta är fyndfattiga och inte innehåller några daterbara föremål eller enbart föremål som ger breda dateringar till perioden yngre bronsålderns slut/äldsta järnålder. Flera gravar har dock daterats till yngre bronsåldern genom fynd av olika bronsföremål, såsom bland annat gravarna i Apalle, Brillinge och Broby, men ofta har gravarna ansetts tillhöra perioden genom deras lokalisering på gravfält från bronsålder/äldsta järnålder. Dessa dateringsmetoder har i många fall gett mycket breda dateringar till yngre bronsålder, eller övergången mellan yngre bronsålder och äldsta järnålder. Dateringen av gravarna är dock viktig för frågan om inhumationsgravskicket återigen börjar praktiseras under slutet av bronsåldern eller om brandgravskick och inhumationsgravskick har använts parallellt under hela bronsåldern (se diskussion i Ojala 2016, s. 181ff).

Det finns därmed flera svårigheter med att både identifiera och datera gravar med obrända individer från den aktuella perioden. Genom att inhumationsgravskicket uppfattas som så ovanligt har många arkeologer även varit försiktiga i sina tolkningar av gravarna och deras datering.

Det är därför inte osannolikt att gravar kan ha förbisetts vid undersökningar om skelettrester saknats. Karin Äijä nämner exempelvis att det saknas inhumationsgravar i det undersökta gravfältet i Skärgårdstad (Österåker sn), men att det fanns rektangulära konstruktioner som tyder på att sådana gravar kan ha förekommit (Äijä 1991; 1994). Gravskicket kan därmed ha varit betydligt vanligare i slutet av bronsåldern och den äldsta delen av järnåldern än vad det relativt ringa antalet kända gravar antyder.

Avslutande diskussion

Genom åren har alltså flera inhumationsgravar eller troliga inhumationsgravar från slutet av bronsåldern/äldsta järnåldern upptäckts, undersökts och dokumenterats. Flera av de kända gravarna har påträffats vid arkeologiska undersökningar i Uppland, och inte minst i Uppsalaområdet. Det verkar som att traditionen att begrava människor obrända i stensättningar tycks ha varit relativt vanlig i området vid denna tid. Detta kan tyda på att det funnits en lokal tradition i området där inhumationsgravskicket har praktiserats sida vid sida med brandgravskicket. En annan förklaring till varför inhumationsgravar har dokumenterats i området kan vara att det sedan mitten av 1900-talet har funnits en medvetenhet bland arkeologerna om att gravskicket förekommer, vilket har lett till att gravar av detta slag har uppmärksammas. Det är därför intressant att det på senare år även undersökts flera gravar i de södra delarna av Uppland, även om dessa ofta har saknat spår av obrända ben.

De kända gravarna är fortfarande relativt få vilket gör att det inte går att se några mer generella mönster angående exempelvis deras utformning eller placering i landskapet. Även om gravarna är få finns det dock vissa återkommande fenomen som det är värt att uppmärksamma. De kända inhumationsgravarna har alla påträffats i olika former av stensättningar eller stenkonstruktioner. Till det yttre tycks stensättningar innehållande gravar med obrända individer inte skilja sig från stensättningar med brandgravar. Stensättningar med inhumationsgravar har i många fall påträffats på gravfält med flera andra stensättningar som inrymt brandgravar. De är dock ofta relativt stora och ligger centralt och högt place-

rade på gravfälten. Inom de lokaler där inhumationsgravskicket förekommer är det inte ovanligt att det finns spår efter flera gravar med obrända individer. I några av de undersökta gravarna har flera obrända individer begravts i samma stensättning. Dessa gravar ligger ofta samlat på gravfältet, men det finns även exempel där de är spridda över hela området.

Brända människoben har även påträffats i samma stensättningar som inhumationsgravarna. I många fall påträffas de brända benen stratigrafiskt över de obrända, men det finns även exempel på troliga brandgravar som ligger under inhumationsgravarna. Det finns även exempel på brända ben och obrända ben som har påträffats tillsammans i det som tolkats som en grav. På flera platser är det tydligt att inhumationsgravskicket praktiserades sida vid sida med brandgravskicket, men varför vissa individer inte har kremerats är självfallet svårt att avgöra.

En fråga som genom åren varit omdebatterad är ursprunget för traditionen att begrava vissa individer obrända, dvs. från vilket område som gravskicket har kommit till Mälardalen mot slutet av bronsåldern. Den grundläggande tanken var att inhumationsgravskicket återintroducerades i området efter att ha varit försvunnet under en längre tid (se t.ex. Magnusson & Sundquist 1957, s. 69). När de första gravarna med spår av obrända individer från bronsåldern påträffades i Uppland drogs paralleller till de liknande gravar som var kända från de äldsta delarna av järnåldern på Gotland (se t.ex. Ekholm 1957; Nylén 1957; Stenberger 1964). De gotländska gravarna var därför länge viktiga för förståelsen av inhumationsgravskickets uppkomst och utbredning i Uppland (se diskussion i Ojala 2016, s. 181ff). På senare år har dock bilden av inhumationsgravskicket som något utifrån kommande ifrågasatts och i stället har det föreslagits att gravskicket har existerat parallellt med brandgravskicket under hela bronsåldern (se t.ex. Ullén 1996; 2003; Eriksson 2005; 2009, s. 234; Feldt 2005; Victor 2007). Vid undersökningar har även fler brandgravar från senneolitikum och äldsta bronsåldern påträffats i Uppland som visar att brandgravskicket har praktiserats redan vid denna tid (Forsman 2007).

Vid närmare betraktande är det dock väldigt få av de inhumationsgravar som daterats till yng-

re bronsåldern som har kunnat tidsbestämmas närmare. De fynd av framför allt bronsnålar, men även andra föremål, som påträffats i de undersökta gravarna tyder på att många av gravarna kan knytas till periodens slutskede. De flesta av de daterade gravarna har ansetts tillhöra slutet av bronsåldern och övergången till den äldsta delen av järnåldern. De många svårigheter som finns med att datera inhumationsgravarna gör det svårt att i nuläget avgöra om gravskicket har funnits under hela bronsåldern eller om det åter började praktiseras först mot slutet av bronsåldern.

Under 1900-talet har flera inhumationsgravar undersökts i Mälardalen, och under de senaste åren har det påträffats flera nya förmodade gravar med obrända individer, men fortfarande är de säkra inhumationsgravarna relativt få. I och med att allt fler gravar av denna typ upptäcks får vi förhoppningsvis en klarare bild av gravskicket. Tills vidare är det dock viktigt att ifrågasätta bilden av att brandgravskicket var allenarådande. Det fanns helt klart andra traditioner att behandla den dödes kropp under slutet av bronsåldern. Detta syns bland annat i inhumationsgravarna, men även genom fynd av obrända ben som påträffas i andra typer av kontexter. Det är även viktigt att komma ihåg att vi enbart finner spår av ett fåtal av de människor som levde i området under denna tid. De andras kvarlevor har troligen behandlats på ett annat sätt som inte lämnat spår till idag (jfr Eriksson 2005).

Eftersom inhumationsgravar återfinns på så många olika platser i Uppland bör man sluta se gravskicket som något ovanligt och oväntat, och i stället se det som en viktig del av den rådande begravningstraditionen. Ett förändrat synsätt på inhumationsgravarna skulle få betydelse för förståelsen av den sena bronsålderns gravar och gravskick i Uppland och kunna öppna upp för nya intressanta frågeställningar om behandlingen av mänskliga kvarlevor under perioden. Det skulle bland annat kunna bidra i diskussionen om periodens varierande gravskick där fokus under senare tid främst har legat på deponeringar av mycket små mängder människoben i bland annat stensättningar, rösen, stenkonstruktioner och skärvstenshögar samt även förekomsten av gravar och gravfält utan ben. Genom att sätta inhumationsgravskicket och de obrända människobenen, som

påträffats i andra kontexter, i relation till de brända benen och till den stora variationen som återfinns inom kremationsgravskicket kan man tillföra ytterligare en dimension i förståelsen av den yngre bronsålderns och den äldsta järnålderns gravskick.

Tack

Ett stort tack till Berit Wallenbergs Stiftelse och Birgit och Gad Rausings Stiftelse som möjliggjort denna studie.

Referenser

- Appelgren, K. & Renck, A., 2007. Vad är en grav? Notelid, M. (red.). *Att nå den andra sidan: Om begravningar och ritual i Uppland*. Uppsala.
- Aspeborg, H. & Appelgren, K., 2005. *Tankar om begravningar under bronsålder och äldre järnålder: Väg E4, sträckan Uppsala-Mehedeby. Uppland, Tensta socken, Forsta 3:3, RAÄ 434*. Riksantikvarieämbetet, UV GAL, rapport 2005:11. Uppsala.
- Bennett, A., 1975. Nyupptäckta svenska tarandgravar. *Fornvännen* 70:59–67.
- 1985. Karleby och Gärtuna: Bebyggelse och gravar från bronsålder och järnålder i Östertälje socken, Södermanland, Fornlämningar 1–6, 174, Östertälje socken, Södermanland. Riksantikvarieämbetet & SHM rapport, UV 1984:29. Stockholm.
- Damell, D., 1985. *Bronsålder i Södermanland: Undersökta gravar och gravfält från Södermanlands bronsålder och tidigaste järnålder: En kortfattad översikt*. Nyköping.
- Eckholm, G., 1957. Skelettgravarna i Nordens äldre järnålder. Ett bidrag till diskussionen. *Fornvännen* 52:273–293.
- Engström, T., 2007. De dolda döda och deras betydelse för gravbegreppet. Notelid, M. (red.). *Att nå den andra sidan: Om begravningar och ritual i Uppland*. Uppsala.
- Ericsson, A. & Runcis J., 1995. Gravur utan begravningar. Ericsson, A. & Runcis, J. (red.). *Teoretiska perspektiv på gravundersökningar i Södermanland*. Stockholm.
- Eriksson, T., 2005. Human Bones in the Bronze Age of Uppland. Artelius, T. & Svanberg, F. (red.). *Dealing with the dead: Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Stockholm.
- 2009. *Kärl och social gestik*. Uppsala.
- Feldt, B., 2003. Tarandgravar – en ny gravtyp i en tid av förändrade samhällsstrukturer. *Fornvännen* 98:13–25.
- 2004. Synliga och osynliga gränser: Förändringar i gravritualen under yngre bronsåldern-förromersk järnålder i Södermanland. Åkerlund, A. (red.). *Kulturell mångfald i Södermanland*, del 2. Nyköping.
- 2005. *Synliga och osynliga gränser: Förändringar i gravritualen under yngre bronsåldern-förromersk järnålder i Södermanland*. Stockholm.
- Forsman, C., 2007. Eld, död och ritual vid Sommaränge skog: Skärvstensbruk och skärstensskult – ett uttryck för regionalitet och kosmologi. Notelid, M. (red.). *Att nå den andra sidan: Om begravningar och ritual i Uppland*. Uppsala.
- Fredengren, C., 2011. Where Wandering Water Gushes – the Depositional Landscape of the Mälaren Valley in the Late Bronze Age and Earliest Iron Age of Scandinavia. *Journal of Wetland Archaeology* 10/1: 109–135.
- Hed Jakobsson, A. & Lindblom, C., 2012. *Tre gravfält i Valsta: Med gravar från yngsta bronsålder/äldre järnålder, vikingatid och tidigmedeltid*. Arkeologikonsult, rapport 2012:2371/2388. Upplands Väsby.
- Häringe Frisberg, K., 2005. Where Are the Dead? Empty graves from early Iron Age Uppland. Artelius, T. & Svanberg, F. (red.). *Dealing with the dead: Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Stockholm.
- Jaanusson, H., 1969. Några fynd från Gränby i Ärentuna (inv.nr 28402). *Tillväxten, Statens historiska museum*. Stockholm.
- Kaliff, A., 1997. *Grav och kultplats: Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland*. Uppsala.
- 2005. The Grave as Concept and Phenomenon: Reflections on the relation between archaeological terminology and interpretation. Artelius, T. & Svanberg, F. (red.). *Dealing with the dead: Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Stockholm.
- Lindblom, C. & Spijkerman, I., 2009. *Herresta – Gravur från yngre bronsålder till vikingatid och en gård från vikingatid till dess avhysning år 1681, RAÄ 114 och 239 Järfälla sn, Uppland: Särskild arkeologisk undersökning*. Arkeologikonsult, rapport 2008:2047. Upplands Väsby.
- Ljungkvist, J., 2008. Valsgårde – Development and change of a burial ground over 1300 years. Norr, S. (red.). *Valsgårde Studies: The Place and its People, Past and Present*. Uppsala.
- Magnusson, S. & Sundqvist, N., 1957. Ett gravfynd från brytningen mellan brons- och järnålder vid Brillinge i Vaksala. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 48/1: 68–67.
- Modin, M., 1966. Ett gravfynd från Täby i Uppland. *Fornvännen* 61:154–163.
- 1973. Tarandgravar i Täby. *Fornvännen* 68:65–70.
- Nilsson, A., 2001. Gravfältet på Ullnatippen, Uppland, Täby socken, Arninge 4:1, RAÄ 154. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt, dokumentation av fältarbetsfasen 2001:2. Stockholm.
- Notelid, M. (red.), 2007. *Att nå den andra sidan: Om begravningar och ritual i Uppland*. Uppsala.
- Nylén, E., 1957. Till frågan om gravskicket under Nordens förromerska järnålder. *Tor* 3: 64–80.
- Ojala, K., 2016. *I bronsålderns gränsland: Uppland och frågan om östliga kontakter*. Uppsala.

- Röst, A., 2016. *Fragmenterade platser, ting och människor: Stenkonstruktioner och depositioner på två gravfält-slokaler i Södermanland ca 1000-300 fKr*. Stockholm.
- Schönbäck, B., 1952. Bronsåldershus i Uppland. *Tor* 2:23-45.
- 1959. Bronsåldersbygd i Mälardalen. *Tor* 5:52-107.
- Seiler, A. & Appelgren, K., 2012. *Inhåleskullen – ett mångtydigt gravfält från yngre bronsålder – äldre vikingatid: Uppland, Vaksala socken, Fyrislund 6:1, Vaksala-Norrbys 1:2 och 1:3, Vaksala 155:1*. Riksantikvarieämbetet, UV, rapport 2012:158. Stockholm.
- Stenberger, M., 1964. *Det forntida Sverige*. Stockholm.
- Sjöo, R., 1990. *Gravfält och struktur*. C-uppsats, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.
- Ullén, I. & Drenzel, L., 2018. Återbesök i Hågahögen – nya analysresultat. *Fornvännen* 113:121-138.
- Ullén, I., 1996. Tolkningar. Ullén, I. (red.). *Bronsålder på Häbolandet: Arkeologi på väg – undersökningar för E18*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala, rapport 1996:12. Stockholm.
- 2003. *Arkeologi på väg – undersökningar för E18: Bronsåldersboplatsen vid Apalle i Uppland*. Riksantikvarieämbetet, UV Uppsala, rapport 1997:64. Stockholm.
- Victor, H., 2007. Skärvstensbruk och skärstensskult – ett uttryck för regionalitet och kosmologi. Notelid, M. (red.). *Att nå den andra sidan: Om begravningar och ritual i Uppland*. Uppsala.
- Werthwein, G. och Grönwall, R., 2005. *Ett gravfält vid Löttingekullen, Norrortsleden Uppland, Täby socken, Skogberga 4:1, RAA 42*. Riksantikvarieämbetet, UV Mitt, dokumentation av fältarbetsfasen 2005:22. Stockholm.
- Äijä, K., 1991. Skärgårdsstad – gravar i en välavgränsad bronsåldersmiljö. *Arkeologi i Sverige*, Ny följd 1. Stockholm.
- 1994. *Skärgårdsstad – Uppland, Österåker socken, Översättra 1:5, RAA 76, 77, 266, 274, 296, 473, 473, 473:B, 474, 481, 482:B*. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm, rapport 1994:35. Stockholm.

Summary

During the 20th century, several inhumation graves from the Late Bronze Age and the earliest Iron Age were found in Uppland. In recent years, some new inhumation graves have been discovered during archaeological investigations in the region, but still the known graves are relatively few. The inhumation graves are often seen as something different, unexpected and very rare. Even though inhumation graves from the Late Bronze Age and the earliest part of the Iron Age in Uppland have been known for a long time, the focus in research has often been on the deposition of cremated bones. Cremated bones from humans have been found in stone settings, heaps of fire-cracked stones and cairns, but also scattered over the ground. In many of the cases, only a few bones have been deposited but sometimes there are more. The often small amounts of bone that are found in graves on Bronze Age sites have been much debated and problematized in several studies in recent years (see e.g. Kaliff 1997; Eriksson 2005; Notelid 2007; Victor 2007; Röst 2016).

Inhumation graves from the Late Bronze Age and the transition to the Early Iron Age in Uppland are known from, among other places, Apalle and Dragonbacken (Övergran parish), Broby

(Börje parish), Brillinge (Vaksala parish), Gränby (Ärentuna parish), Ullnatippen (Täby parish), Löttingekulle (Täby parish), Forsa (Tensta parish) and Vallstanäs (Norrunda parish) (Schönbäck 1952; 1959; Magnusson & Sundqvist 1957; Jaanusson 1969; SHM 29531; Ullén 1996; 2003; Nilsson 2001; Aspeborg & Appelgren 2005; Werthwein & Grönwall 2005; Hed Jakobsson & Lindblom 2012). Inhumation graves from the end of the Bronze Age and the earliest part of the Iron Age are not only known from Uppland but a few graves have also been found in other parts of the Mälaren valley, such as Södermanland and Västmanland (see e.g. Damell 1985, p. 64; Sjöo 1990; Feldt 2005, pp. 146f). A special category of burials found in Södermanland and Uppland that has been interpreted as sometimes containing inhumation burials are the so-called tarand graves (see e.g. Modin 1973; Bennett 1975; Feldt 2003; 2004; 2005; Lindblom & Spijkerman 2009).

Inhumation graves from the period are still known only from relatively few archaeological sites. However, at many of these sites more than one inhumation burial has been discovered. There are also examples of stone settings that contain several inhumation burials. It is also common that cremated human bones are found in the

same stone settings as inhumation burials. This relationship between inhumation graves and cremated bones is very interesting. One of the reasons why so few inhumation graves from the period are known is probably that there are many problems with both identifying and dating these graves. The skeletons are often very poorly preserved and in several of the graves there are no traces of bones. The graves have sometimes been interpreted as inhumation graves due to their construction. Usually it is not possible to determine whether it is a cremation or an inhumation grave before it is excavated.

Very few objects have been found in the excavated inhumation graves and often it is difficult to date the graves with these objects. Most of the datable objects can be assigned to the Late Bronze Age and the transition to the Early Iron Age. The

problems with dating the inhumation graves make it difficult at the present time to determine whether the inhumation graves existed throughout the Bronze Age or if the practice started again at the end of the Bronze Age. This is a question that was much debated within Swedish archaeology during the 20th century (see e.g. Ekholm 1957; Nylén 1957; Stenberger 1964; Ullén 1996; 2003; Eriksson 2005; 2009, p. 234; Feldt 2005; Victor 2007). As more graves will be discovered, we might get a clearer picture of the burial practice, but in the meantime it is important to stop viewing the inhumation graves as something unusual and unexpected, and instead see these graves as an important part of the grave tradition in the area during the Late Bronze Age and the earliest Iron Age.